

УДК 378

І.М. ТРУБАВІНА,
доктор педагогічних наук,
професор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРАВОВЕ СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ І ШЛЯХИ

Статтю присвячено визначенню поняття «правове соціальне виховання», його рівнів, виявленню спільного і відмінного між вихованням, соціальним вихованням, соціальною роботою, профілактикою правопорушень.

Ключові слова: виховання, соціальне виховання, правове виховання, правове соціальне виховання.

Актуальність проблеми. Проблема правового виховання розглядається в контексті профілактики правопорушень як загальна профілактика серед дорослого населення, в контексті виховної роботи з дітьми та молоддю, які навчаються в навчальних закладах, як організація їх дозвілля і спілкування (що передбачає: формування мотивації до дотримання правових норм, переконань в їх необхідності і знань про них, досвіду правової поведінки, стимулювання і корекцію цього досвіду, стимулювання до правового самовиховання). Наслідком цих дій є формування правової культури особистості – знань про норми права, вмінь їх застосовувати, переконання в їх необхідності і доцільності, прагнення займатися самовихованням у цьому напрямі. Але довести всі правові норми до рівня культури і правової вихованості (тобто до виконання і дотримання особистістю норм права за власною потребою, а не тільки під контролем педагога, юриста) – тривалий і важкий процес з віддаленими результатами. Як правило, педагоги обмежуються тематикою про державу, права та обов'язки людини, хуліганство, правила дорожнього руху, насильство на стадії підліткових побачень, права та обов'язки членів родини. Міліція розповідає масово про відповідальність за порушення прав людини в типових ситуаціях – дорожній рух, хуліганство, вживання алкоголю та наркотиків, куріння в громадських місцях тощо і як спеціальна профілактика – відповідальність за конкретний злочин чи правопорушення, яке скоїла конкретна людина. При цьому залученими до правового виховання залишаються дорослі, які здійснюють професійну діяльність і живуть сімейним способом життя, а правова культура дітей та молоді формується лише в контексті відповідальності за порушення прав, а не реалізації своїх прав. Наші люди не навчені узгоджувати свої рішення з юристами, а власних правових знань і досвіду бракує. І якщо на підприємствах є юристи, то у повсякденному житті люди порушують права інших, не знаючи про іншу модель поведінки і навіть про саме порушення, наприклад, дати стусана дитині – це теж порушення прав. Водночас проблемою є пасивність і споживацькі настрої людей, причиною яких є сприйняття себе лише як об'єктів застосування права, хоча вони є і його суб'єктами. До кого звернутися, в яку установу, за яким порядком для реалізації своїх прав – мало хто знає. Звернення громадян за допомогою для реалізації своїх прав розглядається в державній службі негативно – скаржаться в основному, на думку державних службовців, хронічно незадоволені життям люди, ті, хто не мають чим зайнятися, тощо. Але ж більша частина активних зайнятих людей не знає, куди вони можуть і повинні звертатися самі, без допомоги адвоката, навіть якщо їм приватизація житла, страхування, договір про надання комунальних послуг з кожним суб'єктом окремо тощо – раніше жили ж без цього. Тобто маємо величезний пласт ти-

пових проблем життєдіяльності людей, вирішення яких лежить в їх компетенції для поліпшення якості свого життя, це є нереалізовані можливості, нереалізовані права людей унаслідок їх правової безграмотності. Тому потрібне правове виховання дорослого населення з приводу як типових проблем, так і нових правових норм, які регулюють повсякденне життя людей. Наївно думати, що можна посадити дорослих за парти в університети «Знання», в університети для людей третього віку. Але тут доцільним є соціальне виховання суспільства, яке може масово охопити населення інформацією про правові норми, знаючи яку, кожен буде сам вирішувати, як і коли нею користуватися. Сьогодні в теорії педагогіки, соціальної педагогіки, права це поняття невизначене.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що правове виховання досліджувалося юристами (В. Тацій, О. Данільян та ін.) в контексті правових норм, філософії права; педагогами в контексті девіантної поведінки дітей (О. Лазаренко, І. Зверєва, В. Оржеховська та ін.), правової культури вчителя (М. Подберезьський). Соціальні педагоги досліджували саме поняття соціального виховання, але відсутня єдина точка зору на його визначення (І. Липський, Л. Мардахаєв, М. Галагузова, А. Рижанова). Його розуміють як виховання суспільства щодо норм права, правозахисну діяльність, соціально-педагогічну діяльність, просвіту батьків, пропагування позитивних моделей поведінки в суспільстві. Проте єдиноного визначення правового соціального виховання, як і соціального виховання, в науковій літературі не існує.

Тому постає питання про наукове визначення поняття соціального виховання і правового соціального виховання, що і є **метою** статті. **Завданнями** статті визначено: обґрунтування понять «соціальне виховання», «правове соціальне виховання»; розведення понять «виховання» і «соціальне виховання», «правове виховання» і «правове соціальне виховання»; виявлення сутності рівнів правового соціального виховання.

Виклад основного матеріалу. Виховання в широкому розумінні – передавання соціального досвіду людства з покоління в покоління. Як педагогічна категорія виховання – це процес організації діяльності та спілкування з метою засвоєння особистістю цього досвіду. Тобто виховання може бути індивідуальним та суспільним. Правове виховання є напрямом виховання та соціального виховання як його форми. У цілому правове соціальне виховання реально може створити умови як для реалізації людьми прав і формування в них особистої відповідальності за порушення правових норм, так і для формування дійсно правової поведінки на основі пропагування, показу моделей правової поведінки, а не лише інформування про норми права – потрібно ще вміти ними користуватися в реальному житті. Отже, правове соціальне виховання йде далі загальної профілактики, яка інформує про відповідальність за порушення правових норм та відрізняється від спеціальної профілактики в конкретному випадку з окремою людиною-правопорушником та її оточенням щодо вчиненого уже правопорушення, від правового виховання дітей щодо прав та обов'язків у суспільстві взагалі. Правове соціальне виховання працює в напрямі не тільки формування відповідальності за недотримання правових норм, але й навчання нових моделей поведінки відповідно до правових норм в типових ситуаціях. Тобто мова йде про формування нового способу життя на засадах дотримання і реалізації прав людини, наприклад, як бути гендерно чутливим, гендерно рівним, жити без насильства і жорстокості за звичкою, внутрішньою потребою, а не під страхом покарання.

Отже, ми можемо говорити про правове соціальне виховання як про реальне навчання культури миру, толерантності на практиці, навчання сімейних стосунків без насильства і жорстокості, про формування свідомості й інтернального локусу контролю, відповідальності за свою поведінку, про навчання способів самодопомоги, таких як звернення до юристів (для правильного виконання норм права при прийнятті рішень щодо будь-якої ситуації в житті), до органів державної влади, які надають соціальні, комунальні та інші послуги населенню для підвищення якості цих послуг тощо. Це означає можливість підвищення рівня правової культури населення.

Соціальне виховання – це сутність соціально-педагогічної діяльності, її напрям. Соціально-педагогічна діяльність – це діяльність щодо соціального виховання і водночас – правозахисна діяльність, метою якої є роз'яснення людям їх прав та навчання ними користуватися:

1. Організація засвоєння позитивних моделей поведінки на засадах прав та обов'язків, а не просто інформування про них (наприклад, що таке гендерна рівність у родині на практиці – як поділити обов'язки в родині тощо).

2. Створення соціальних умов для їх дотримання через представництво, сприяння, підтримку, консультування тощо. При цьому одночасно потрібна ліквідація умов, які порушують права людини, обмеження їх дії. Тому соціальне виховання є складовою як соціальної роботи, соціально-педагогічної діяльності, так і правоохоронної діяльності. З іншого боку, соціальне виховання є вужчим поняттям, аніж соціально-педагогічна діяльність, яка може бути ще й соціальною, правоохоронною, правозахисною роботою, соціальним захистом (педагогічним компонентом).

Таким чином, можемо визначити правове соціальне виховання з таких позицій:

– педагогічна – це складова виховання як процесу цілеспрямованої організації діяльності і спілкування особистості для формування в неї свідомого ставлення до норм права і переконаності в необхідності їх дотримання, звичок правової поведінки, прагнення до самовиховання в цьому напрямі;

– соціально-педагогічна – це масова просвіта населення щодо норм права у типових життєвих ситуаціях з метою формування стереотипу правової поведінки, нової моделі життя, яка ґрунтується на правах та обов'язках людини;

– соціальна робота – це соціальна профілактика негативних явищ, злочинності в суспільстві, криз особистості, сім'ї через створення умов (надання соціальних послуг) для підтримки, допомоги, самопомоги людині, родині в складних життєвих обставинах;

– право як спеціальна профілактика – це профілактична допомога, тобто роз'яснення як виконувати норми права в конкретному випадку, а не тільки як попередження про відповідальність за порушення; як загальна профілактика – це створення умов у суспільстві для недопущення злочинів, правопорушень через їх осуд, показ прикладів покарання; інформування суспільства про нові норми права, яких треба дотримуватися в житті, щоб незнання законів не було причиною їх недотримання.

Правове виховання, таким чином, є складовою процесу виховання, яке спрямоване на виховання правової культури поведінки, складовою соціального виховання, яке спрямоване на просвіту суспільства в напрямі його олюднення, окультурення. Водночас правове соціальне виховання має кілька рівнів існування залежно від об'єкта та мети.

Первинне соціальне виховання здобуває все населення країни, якому потрібна інформація про норми права, зміни в нормах права (наприклад, інформування про зміни у податковому кодексі), про відповідальність за їх порушення і показ моделей поведінки щодо їх дотримання через ЗМІ, літературу, самодіяльні конкурси тощо. Суб'єктами виховання можуть виступати установи культури, соціальні служби, освіта, журналісти, лікарі, міліція, НДО – всі, хто працюють на дотримання прав людини і мають можливість створити умови в суспільстві для їх роз'яснення, показу прикладів тощо. Враховуючи, що майже всі державні установи працюють на реалізацію окремих прав людини (на здоров'я, освіту тощо), можна говорити про спеціалізацію щодо масової просвіти в соціальному вихованні – що таке відповідальне самолікування в охороні здоров'я, що треба для своєчасного оподаткування тощо.

Вторинне соціальне виховання: виховання групи ризику щодо інформування про моделі поведінки на основі правових норм, про відповідальність за порушення правових норм через консультаційні пункти, гарячі лінії, групи самопомоги і взаємодопомоги. Суб'єктами можуть бути ті, хто реально займаються складними життєвими обставинами і вторинною профілактикою на практиці з конкретними громадянами – соціальні служби, НДО, освіта, міліція, соціальний захист.

Третинне соціальне виховання – це корекційна робота з правопорушниками і жертвами щодо навчання моделей поведінки в груповій та індивідуальній роботі (за типом примусової корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в родині). Суб'єктами можуть бути освіта, соціальні служби, НДО.

Висновки. Соціальне правове виховання – це складова діяльності багатьох установ та організацій, які працюють врзніобій, без узгодження дій і мало враховують типові правові проблеми як населення, так і суспільства. Сьогодні відсутня координація правової роботи з населенням на кшталт державної комплексно-цільової програми, що призводить до необов'язкового та несистематичного виконання такої роботи. Правове соціальне виховання є складовою процесу виховання в напрямі формування правової культури особистості і

складовою соціального виховання в напрямі формування правової культури суспільства, нових моделей поведінки в суспільстві його громадян, які б ґрунтувалися на нових правових нормах. Це – обов'язкова масова правова просвіта щодо нових моделей поведінки людей в окремому суспільстві. Правове соціальне виховання розрізняється за суб'єктами, напрямками, формами роботи. За об'єктами і метою може бути первинним, вторинним і третинним, має спільне і відмінне із соціальною, правоохоронною, соціально-педагогічною роботою.

Список використаної літератури

1. Липский И.А. Социальная педагогика. Методологический анализ: уч. пос. / И.А. Липский. – М.: ТЦ СФЕРА, 2004. – 320 с.
2. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: концептуальный подход / Л.В. Мардахаев // Социальная педагогика: теория и практика. – М.: «Союз», 2000. – 245 с.
3. Соколов П.А. Социальное направление в педагогике / П.А. Соколов // Отечественная социальная педагогика: хрестоматия / сост. Л.В. Мардахаев. – М.: Академия, 2003. – С. 5–34.
4. Трубавіна І.М. Новий сімейний кодекс і соціальна робота з сім'єю / І.М. Трубавіна // Соціальна підтримка сім'ї: Спеціалізований інформаційний додаток до науково-методичного журналу «Соціальна робота в Україні: теорія і практика». – 2004. – № 1 (2). – С. 1.
5. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія та методика: монографія / І.М. Трубавіна. – Харків: Нове слово, 2007. – 398 с.

Статья посвящена определению понятия «правовое социальное воспитание», его уровней, поиску общего и различного между воспитанием, социальным воспитанием, социальной работой, профилактикой правонарушений.

Ключевые слова: воспитание, социальное воспитание, правовое воспитание, правовое социальное воспитание.

The article is devoted to the definition of «legal social education»: its levels, definition of common and different features of education, social education, social work, prevention of delinquency.

Key words: education, social education, legal education, legal social education.

Надійшло до редакції 24.10.2012.